

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLIII

Св. 1–2 (2012)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

О једном типу ергонима у српском језику (САЊА ЂУРОВИЋ – ЈЕЛЕНА ПЕТКОВИЋ)	3
Лексичко-семантичке и стилске одлике императивних сложеница у српском језику (ДРАГАНА РАТКОВИЋ)	15
О неким творбеним типовима променљивих придева који означавају боје (ДАНИЈЕЛА СТАНИЋ)	29
О глаголима чија семантика обухвата емоције из домена туге (ИВАНА МАРИНКОВИЋ)	45
Концептуализација појма САВЕСТ у српском језику (СВЕТЛАНА СЛИЈЕПЧЕВИЋ)	63
О променљивости именица са значењем сродника у синтагматским везама са личним именима (АНЕТА СПАСОЈЕВИЋ)	77

И з п р а в о п и с н е п р а к с е

Примена правописа у неким београдским културним водичима (АНА РАНЂЕЛОВИЋ)	91
--	----

П р и к а з и

Софија Милорадовић, <i>Музички жаргон младих и младежњий музыкальниј сленг. Комјарайивни йоїлед</i> (ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ)	103
Зборник <i>Творци српској књижевној језика</i> (АНА РАНЂЕЛОВИЋ)	109

Ново о директном објекту у српском језику.
Нада Арсенијевић, *Падежи правој објекта у стандардном
српском језику* (СРЕТО ТАНАСИЋ)..... 113

Рајна Драгићевић, *Лексиколоџија и грамаџика у школи
(методички ољеди)* (ДАНИЈЕЛА СТАНИЋ) 117

I n m e m o r i a m

Гордана Вушовић Радивојевић (24. фебруар 1934 – 5. април 2012)
(СРЕТО ТАНАСИЋ) 121

АНЕТА СПАСОЈЕВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О ПРОМЕНЉИВОСТИ ИМЕНИЦА СА ЗНАЧЕЊЕМ СРОДНИКА У СИНТАГМАТСКИМ ВЕЗАМА СА ЛИЧНИМ ИМЕНИМА*

У овом раду бавимо се алтернативном употребом деклинираних односно недеклинираних форми именица са значењем сродника у позицији првог члана синтагме. Циљ рада је описати лексичка и граматичка својства поменутих именица и уочити факторе који утичу на њихову деклинирану или недеклинирану употребу. Испоставило се да се недеклинирање ових лексема јавља, осим у разговорном и/или супстандардном језику, и у функцији семантичког диференцирања полисемне лексике овог типа.

Кључне речи: морфологија, декинабилност, именице са значењем сродника, значење лексема, полисемантичка структура.

1.1. Познато је да се према морфолошком критеријуму именице у српском језику сврставају у променљиве врсте речи. Њихова променљивост огледа се у постојању категорија рода, броја и падежа и граматичких средстава за изражавање тих категорија. Међутим, постоје именице које немају морфолошке ознаке за поменуте категорије. Тако, на пример, неке именице могу имати облик само једног граматичког броја, неке пак облике два рода, а има и оних које немају посебне падежне облике. Ми ћемо се у овом раду бавити једним типом морфолошке недоследности.

1.2.1. Постоје лексеме које се по свим својим лексичким и морфолошким карактеристикама сврставају у именице – осим по својој декинабилности. Неке од тих именица нису никад декинабилне, те се јављају само у свом номинативном лику. Разноврстан инвентар оваквих именица представио је у свом раду Мирослав Николић, наводећи именице које формално немају могућност деклинирања, на пример: називи фонема и слова за те фонеме, називи за тонове солмизације, именице типа *хаџи*, *мачо*, *мадам*, *хаику*, скраћене форме типа *фра*, *дон* и др. (Николић 1996: 16 и д.).

1.2.2. У истом раду Николић помиње примере именица чија је факултативна употреба посебних декинационих облика омогућена њиховом синтак-

---

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

сичком позицијом првог члана у синтагми или полусложеници. Као најчешће именице тог типа наводи оне за ословљавање и титулисање, на пример: код *баба Стане* : код *бабе Стане*, са *мајџиор Жиком* : са *мајџиором Жиком* и сл.¹

Једном групом таквих именица, чија је деклинација позиционо условљена, бавио се Богољуб Станковић (Станковић 1986: 77–89). Он је анализирао случајеве алтернативне употребе деклинираних облика именица у позицији другог члана синтагме, тачније деклинирање географских имена у синтагми са номенклатурним термином (на пример: у селу *Добановци* : у селу *Добановцима*), и извео закључке о утицају различитих фактора на појаву недеклинирања именица овог типа².

2.1. (Не)деклинирање наведених позиционо условљених именица, констатовали смо већ, у вези је и са њиховом синтаксичком функцијом атрибутива³.

Прва врста атрибутива⁴ (птица *селица* → за птицом *селицом*) реализује се именицама које сужавају значења оних које квалификују. Те квалификативне именице ће се увек слагати са падежом центра именичке синтагме.

У вези са другом и трећом врстом атрибутива констатоваћемо следеће: именице у другој врсти стоје углавном уз властите именице (уз имена људи), именице у трећој стоје уз апелативне именице (а најчешће су саме властите); прве се налазе у позицији првог члана синтагме, друге су у постпозицији; прве су углавном именице из лексичко-семантичких група назива сродства, титула, звања и занимања, а друге су властита имена (називи институција, књига, географска имена и др.).

2.2. Именице у функцији друге врсте атрибутива (*баба Цвета* → код *баба Цвете* : код *бабе Цвете*) недоследне су у деклинирању као и именице из треће врсте (село *Уздин* → из села *Уздин* : из села *Уздина*). Већ смо рекли да је Б. Станковић истраживао деклинабилност ових последњих. Наше истраживање представља покушај утврђивања лингвистичких фактора који омогућавају алтернативну променљивост једног типа именица у функцији друге врсте атрибутива.

¹ У поменутом раду М. Николића скреће се пажња и на недеклинабилност именица у синтагмама типа *шми* ципеле, *Овчар* бања, *уз* музика итд. Са становишта синтаксе, ове именице би биле у функцији конгруентног атрибута, који иначе реализују придевске речи. Сада се нећемо бавити разлозима немењања именица у оваквој позицији.

² Појава недеклинирања географских имена у синтагмама са географским термином у иницијалној позицији синтагме зависи од природе географског термина и морфолошких, лексичких и етимолошких карактеристика географског имена, као и од домена њихове употребе (Станковић 1986: 89).

³ Атрибутиви се реализују именицом (или именичком синтагмом) чији се садржај приписује центру синтагме квалификујући га, сужавајући га и сл. Постоји више врста атрибутива. Они се међусобно разликују према значењу које атрибутив има у односу на центар синтагме, према позицији атрибутива у њој, према конгруенцији са центром и сл. (исп. Маретић ³1963: 483–484, Стевановић ⁴1989: 58–65, Станојчић–Поповић ¹¹2008: 274, Станојчић 2010: 314–315, Пипер и др. 2005: 69–71).

⁴ Ради увида у падежну конгруенцију, подсетићемо се поделе атрибутива из једне од наших актуелних школских граматика (Станојчић–Поповић ¹¹2008: 274).

3. Циљеви нашег рада су анализа прикупљене грађе и опис савремене језичке праксе, односно евидентирање именица специфичних по својој алтернативној променљивости у позицији првог члана именичке синтагме, опис њихових лексичких и граматичких својстава и уочавање фактора који утичу на њихову деклинирану или недеклинирану употребу.

4.1. Истраживање смо засновали на следећим корпусима. Један корпус чине примери реченица са синтагмама којима се овом приликом бавимо, ексцерпирани из штампаних књижевних дела српских писаца из разних крајева штокавске језичке територије у временском распону од друге половине XIX века до краја прве деценије XXI века и из превода два страна романа.

Други корпус коришћен у истраживању је *Елекџронски корџус савременој срџској језика* Математичког факултета Универзитета у Београду. Нама је био доступан нови *Нееџџкеџирани корџус са изворима*, из којег смо за наше потребе ексцерпирали примере из књижевних и публицистичких текстова.⁵

Грађу смо допуњавали примерима на које смо наилазили претраживањем интернета. Њих смо обележавали навођењем интернет адреса на којима се налазе.

4.2. С обзиром на недовољност прикупљене примарне грађе, а ради увида у територијалну распрострањеност (не)деклинираних форми, спровели смо анкету⁶, чији су резултати послужили као контролни корпус за један део анализираних именица.

5.1. Потврде из одабраних извора унели смо у електронску базу података (апликацију која је прилагођена уносу података релевантних за наше истраживање). Све потврде за једну лексему класификовали смо током уношења у базу, и то тако што смо их распоредили према семантичкој реализацији лексеме у конкретном контексту, према њеном падежном облику и синтаксичкој позицији у примеру, као и према пореклу писца, језику дела, времену настанка текста и према његовој припадности одређеном функционалном стилу.

До одређених закључака покушали смо да дођемо укрштањем критеријума конкретне значењске реализације одређене лексеме и територијалне припадности, узимајући у обзир и говорну ситуацију, стилску припадност текста, али и саму природу лексема (њене морфолошке и др. карактеристике).

Иако се у овом раду не служимо строгим статистичким методама, до неких закључака ћемо ипак доћи поређењем броја посматраних потврда.

---

⁵ Примере смо узимали само када смо из контекста могли препознати значење тражених полисемантичних лексема. Будући да се за конкорданце у овом корпусу не наводе прецизни подаци о броју стране, издању и сл., ми смо за примере успостављали скраћенице уз које смо наводили и скраћеницу ЕК, која упућује на сам корпус.

⁶ Резултати добијени анкетом могу се сматрати недовољно релевантним. Међутим, будући да је корпус настао анкетањем најприближнији разговорном језику, ми смо се у раду позивали и на резултате овог помоћног метода.

Од 50 испитаника оба пола тражили смо да допуне реченице и да заокруже значења употребљених полисемних лексема у датим контекстима. Испитаници су из различитих крајева наше језичке територије и различитих су година и образовања.

5.2. За дефинисање и успостављање лексичко-семантичких група користили смо речнике Матице српске: *Речник српскога језика* и шестотомни *Речник српскохрватскога књижевног језика*.

6. Показало се да се именице ексцерпирани из поменутих корпуса могу разврстати према заједничким архисемама у две лексичко-семантичке групе: лексичко-семантичка група са заједничком архисемом *род/својџа* и сл. у односу *према некоме* и лексичко-семантичка група са заједничком архисемом *чин, њишћула, занимање, звање* и сл. Неке од лексема прве групе из нашег корпуса су: *баба, деда, шетња, чика, чича, браћ* итд. Примери лексема друге лексичко-семантичке групе су: *мајстџор, џазда, хајдук, докџор, џосџодин, џосџођа* итд.

7.1. У вези са именицама са значењем занимања, звања и сл., грађа је показала да се у препозитивном положају недеклинирани облици јављају најчешће у неформалном, разговорном језику, односно онда када писци желе да говором карактеришу своје јунаке – најчешће ће недеклиниране облике употребљавати они који су нижег социјалног или професионалног статуса, и то често у ословљавању особа према којима осећају блискост. На пример:

И највећи сам кривац ја, по томе што сам много желела честитог *докџор* Мирка Јулици за мужа (Сек., 95). Па, механа је, *мајстџор*-Благоје, — рече прљаво створење (Јаз. Л., 41)⁷.

А они око стола сви скидају капу: „Збогом *џосџодин*-Васо!“ – „Хоћемо ли се видети сутра, *џосџодин*-Васо?“ (Нуш. 2, 45).

Такође, постоје и оне именице које су „срасле“ са властитим именом пред којим стоје (*џазда, хајдук*), па је то разлог њиховог недеклинирања. На пример:

Гледа *џазда*-Саломона, који се заиста и у свом лику проширио (Андрић, 104). Штедише су према *џазда*-Језди и Дафини Милановић до сада биле благонаклоне (Политика, ЕК).

Причао сам јој по стоти пут о *Хајдук*-Вељку (Јаз. Л., 117).

7.2. Са друге стране, у групи лексема са значењем сродника учили смо да употреба деклинираног, односно недеклинираног облика може указивати и на неко од значења вишезначне лексема. Дакле, у овом раду претпостављамо да се употребом деклинираног, односно недеклинираног облика могу и сигнализирати различите семантичке реализације лексема овог значењског поља.

8.1. Сакупљене именице са значењем сродника, класификоване према поменутиим критеријумима, разврстали смо најпре према критеријуму алтернативне променљивости. Тако смо добили следеће две скупине:

- 1) именице које се јављају понекад као промењене, а понекад као непромењене;
- 2) именице које се увек јављају као непромењене.

⁷ Сви примери у раду наводе се онако како стоје у оригиналу, без обзира на правописну норму.

8.1.1. У групи именица које се јављају понекад као промењене, а понекад као непромењене лексема *баба* у траженим спојевима имала је највише потврда, те смо анализу почели од ње.

У функцији атрибутива лексема *баба* се променила 20 пута, а непромењена се јавила 19 пута. Посматрано по падежима, стање је врло уједначено, нпр. у генитивној јединици број потврда је за деклинирани облик 11, а за недеклинирани у истом падежу број потврда је 10. Наводимо неке од потврда за деклинирани облик:

Птичурина *бабе* Араукарије ... беше расна гвинејска кока лешинарка (Петр. У. 1, 10). Ако је по вољи, може да се претвори у шишмиша ... па да одлети код *бабе* Видојке (Хабј. Ј., 185). Довољно је да видим *бабу* Јовану (Бож. С., ЕК). Није било ни времена ... јер је повређеној *баби* Јелени требало указати помоћ у неготинској болници (Политика, ЕК),

односно за недеклинирани:

Проклиње *баба*-Кату која је воденичару Луки прва подметнула јастук у својој удовичкој постељи (Тос. Д., 181). Колико их је само и пре и после код *баба* Видојке потражило лек! (Хабј. Ј., 24). Поздрављам се са ... драгом *баба*-Маријом (Бож. С., ЕК). По речима извесне *баба* Ђурђе, помузе се ... и отера на пашу (Политика, ЕК).

За ову лексему семантички критеријум показао се веома значајним. Када значи 'стара жена уопште, старица', непромењени облик лексеме *баба* употребљен је 14 пута; исти је број потврда за њен промењени облик. Када значи 'старија сродница, мајка оца или мајке'⁸, лексема *баба* је промењена 6 пута (сви примери су из текстова *Полиџике* с почетка овог века), а непромењена само 2 пута:

Проклиње *баба*-Кату која је воденичару Луки прва подметнула јастук у својој удовичкој постељи (Тос. Д., 181). Зваће се, ако буде дечак, по деда Живојину, а ако буде девојчица, по *баба* Косари (Ђурђ. М., ЕК).

На основу наведеног претпоставили смо да се именица *баба* јавља у доминантној употреби у деклинираном облику када значи 'старија сродница, мајка оца или мајке', односно да је у другим значењима уједначена употреба деклиниране и недеклиниране форме.

Ову претпоставку потврдили су резултати спроведене анкете. Показало се да дистинкција наговештена у корпусу има своју потврду у говорном јези-

⁸ У РМС и РСЈ сродничко значење дато је под тачком 2, док је значење 'стара жена, старица' дато као основно. Супротно је у РЈАЗУ: 'очина и матерна мати' сматра се основним значењем, а 'стара жена, старица' секундарним. Видимо да РЈАЗУ примарно значење дефинише према етимологији, док га наши савремени речници дефинишу према садашњем језичком осећању. Уколико погледамо значења осталих полисемантичних лексема са значењем родбинских односа, видећемо да се њихова примарна значења заснивају најчешће управо на семи родбинских односа. Тако је и за лексему *деда* у оба савремена речника примарно значење 'очев или мајчин отац у односу према унуцима', а тек под тачком 3 значење 'старац уопште'. *Чича* је такође решено као *баба*: РМС и РСЈ су као основно значење навели 'старији човек, старац', са граматичком информацијом *честито као ајрибуј*, док РЈАЗУ под одредницом *чича* упућује на одредницу *стриц*, а потом објашњава да се тако говори и другом човеку који по својим годинама може бити стриц. Такође, РЈАЗУ каже да се „у брзу говору пред именом може и скратити *ча*“.

ку готово свих испитаника источнохерцеговачког говорног типа – скоро сви испитаници су за сродничко значење употребили деклинирани облик лексеме *баба*. Такође, анкета је показала да је у језику актуелна општа тенденција недеклинирања ове лексеме уз властите именице – од 29 испитаника из осталих дијалекатских типова само је један испитаник употребио деклинирани облик ове лексеме за значење сродника, а сви други испитаници су употребљавали недеклинирани облик за оба значења.

8.1.2. Лексема *деда* се у нашем корпусу јавља 17 пута у зависним падежима, и то 7 пута у одговарајућем падежном лику, а 10 пута као непромењена. У свих 7 примера промењене именице *деда* њено значење је 'очев или мајчин отац у односу према унуцима':

Смотао сам ону стару [лулу] од *дједа* [ном. *дјед*] Алексе (Ћоп., 96). И јатаган мога *деде* Лазара оштрио се на њему (Ћос. Д., 93). Атилија је одмах позвала ... свог *деду* Гофа (Петр. У. 2, 25). Трује оца и *деду* Максима, и кога год стигне (Хабј. Љ., 22). Саша Лађевац из Пожеге нанео 29 убода ножем родитељима свог оца, *деди* Милану и баби Драгани Лађевац (Политика, ЕК).

Од 10 непромењених форми три пута *деда* значи 'очев или мајчин отац у односу према унуцима'. Примери су из приповедака Драгослава Михаиловића. Остало су примери у којима *деда* значи 'старац уопште':

Море, при *деда*-владуку ћу искочим на давију (Срем., 114). Случајно сам на Тиси упознао 86-годишњег *деда* Перу, срца још младог (Политика, ЕК).

Дакле, промењени облик именице *деда* доминантан је за значење сродника.

Овоме ћемо додати да резултати спроведене анкете показују да говори источнохерцеговачког типа чувају семантичку диференцијацију скоро редовним деклинирањем именице *деда* када значи 'сродник' у односу на недеклинираност када значи нешто друго, а такође, као и код лексеме *баба*, постоји општа тенденција недеклинирања на осталом дијалекатском простору.

8.1.3. И лексема *чича* потврђује нашу претпоставку јер од 25 потврда само су две за промењену именицу, и то оба пута када је употребљена у значењу 'очев брат, стриц':

Молила сам *чичу* Владисава да моли тају (Хабј. Љ., 367). Одма сутрадан отишо сам у Крушевац код *чиче* Ивана Поповића (И., 442).

Именица *чича* је непромењена 23 пута, и то у значењу 'старији човек, старац'⁹:

Видео сам онога... онога... како се зове?... онога чича... *чича*-Ђорђа! (Лаз. Љ., 8). Треба довести тог *чича*-Милоја и натерати га да позове Стојана на предају (Андрић, 144). Црнци купљени у Вашингтону са *чича*-Томом чинили су почетну групу (Софрон. М., 86). Сећам се ... једне ... љубави ... мога пријатеља *Чича* Илије Станојевића (Нуш. 2, 86).

⁹ У РМС и РСЈ се у загради пре дефиниције даје граматичка информација о овом значењу „често као атрибут“. Сматрамо да би ово могло да стоји и код дефиниција именица *баба* и *деда* за значења 'старија особа'; тиме би се обезбедила доследност у дефинисању једне класе лексема.

Дакле, у нашем корпусу недеклинирана употреба основног значења ове лексеме није регистрована, а у секундарном значењу се употребљава искључиво недеклинирани облик.

8.1.4. Лексема *чика* се понаша као и *чича*¹⁰ – све непромењене форме имају значење 'уопште старији човек':

Причала [је] с малом о њеној матери, о болесном оцу ... о *Чика*-Тодору и његовој реткој племенитости (Сек., 55). Онда сам замолио *чика* Мартина да га отера бичем (Киш Д., 113). Кафе „На психотерапији код *чика* Фројда“ (www.forum.krstarica.com). Нећу код *чика*-Зубе! (www.rts.rs).

Једна промењена форма има значење 'очев брат, стриц':

Немој ником да кажеш ... нарочито не мом *чики* Крсману (Стој. Д., 125).

8.1.5. Код лексеме *џејка* употреба непромењених облика је чешћа, с тим што су ови облици фреквентнији када *џејка* значи 'старија жена уопште'¹¹:

Мајка ... позва неку *џејка*-Насту, жену Стеве сапунције, да ми угаси угљевље (Нуш. 1, 98). Ако и даље остане то ту при руци *џејка* Доки, ко зна шта све може лупити (Срем., 21). Да ли би хтела да замолиш *џејка* Офелију да ми одсече мало косе? (Софрон. М., 164),

а скоро равноправни са промењеним формама када *џејка* значи 'очева или мајчина сестра'¹²:

Сатаром [је] убио своју *џејку* Наду Николић (Политика, ЕК). Ми смо ... становали недалеко од твоје *џејке* Даланос (Суб. Ст., ЕК). Захваљујући помоћи ... пре свега мајке Данице, оца Томислава Михајловића и *џејке* Секе, освојили су свет (Полит. м., ЕК),

односно:

Мане [је] држао да ... [се] сме слободно поверити *џејка*-Доки (Срем., 79). У првом тому своје породичне хронике ... Медаковић цитира Карловчане, *џејка* Паву и *чика* Рада (Даница, ЕК).

Резултати анкете за лексему *џејка* готово су идентични резултатима за лексему *баба*: на читавом нашем дијалекатском простору постоји тенденција њеног недеклинирања без обзира на значење осим на простору говора источнохерцеговачког типа, чији су сви испитаници употребили деклинирани облик за сродничко значење ове лексеме.

8.1.6. Лексема *брај* се увек јављала у одговарајућем падежном облику у значењу сродника. У непромењеном лику у зависној падежној јединици ја-

¹⁰ Ова именица се у навођеним речницима заправо и не дефинише сроднички, већ само као хипокористик од *чича* у значењу 'старији човек', односно као 'уопште старији човек'.

¹¹ Непромењеност у несродничком значењу евидентирана је у преко 70% потврда.

¹² РСЈ даје само једно значење лексеме *џејка*: 'очева или мајчина сестра', дакле, сродничко, док РМС даје два значења под једном тачком: 'очева или мајчина сестра', а тачком и зарезом одвојено значење 'назив за старију жену уопште'.

вила се са значењем 'друг, пријатељ', и то само у разговорном језику који се подражава у делима старијих писаца¹³:

Чујеш, куме, и ти, *брајџ*-Станоје! (Лаз. Л., 73). Дакле, ти велиш видео си *брајџ*-Ђоку у болници? (И., 10).

8.1.7. Лексеме *мама* и *џајџа* регистроване су као непромењене када су употребљене с ироничним призвуком:

Напољу његови сународници ... уштеђевине убацују *мама* Дафини у недра (Политика, ЕК). Ђани прелази у Партизан, а Срби код *џајџа* Језде (И., ЕК). Глумци су веровали *џајџа* Милану док је управљао зајечарским театром (И. 2001, ЕК). Случај у борделу „Код *мама* Маре“ (И., ЕК).

Непромењене остају и симболичке употребе поменутих именица¹⁴:

Можда ћу потражити земне остатке Софије Радман, блажене *Мама* Софије, у чијој смо удовичкој тузи сви нашли хлеб и уточиште (Стев. В., ЕК). Мајка је огорчено викала на *Мама* Виолету (С. Ана, 97). Само кад бисмо могли да убедимо *Мама* Виолету да нам прода кућу (И., 156).

8.2. Констатоваћемо заједничке карактеристике чланова лексичко-семантичке групе назива сродника који се у нашем корпусу јављају као алтернативно променљиви. То су, видели смо, именице: *баба*, *деда*, *чича*, *чича*, *џејџа*, *брајџ*, *мама* и *џајџа*.

Ове лексеме припадају терминологији сродства¹⁵, с тим што наши речници неке од њих као такве дефинишу тек у њиховим секундарним значењима. У осталим, несродничким значењима, неке од њих (*баба*, *деда*, *чича*, *чича*, *џејџа*, *брајџ*) користе се у ословљавању лица старијих од говорника или пак у ословљавању блиских особа, а неке се употребљавају фигуративно (*мама*, *џајџа*).

Будући да служе за ословљавање блиских или познатих особа, оне су честе у разговорном језику и у дијалогским и другим текстовним формама чији аутори подражавају разговорни језик својих јунака. Њихова честа употреба уз лична имена активирала је закон језичке економије, те ове именице могу постати дезакцентоване¹⁶ и морфолошки окамењене у свом номинативном лику, што не ремети њихову лаку препознатљивост.

Грађа нам указује и на то да је и семантичка диференцијација полисемних лексема овог типа битан разлог појаве њиховог недеклинирања (резултати наше анкете показују да се данас ова диференцијација релативно добро чува у говорима источнохерцеговачког типа, док се у другим говорима губи), као и

¹³ Недеклинирани облици неких именица које значе сродство и које се користе у ословљавању данас звуче архаично (исп. Мршевић Радовић 1976: 225). Због те архаичности, испитаницима није понуђена у анкети лексема *брајџ* (и још неке).

¹⁴ Претпостављамо да би се лексема *мајка* употребила непромењено у значењу *баба* или *свекрва* и сл.

¹⁵ О терминолошком систему крвног сродства у српском језику в. Бјелетић 1994: 199–207.

¹⁶ О слабењу и губљењу акцента оваквих именица испред друге именице која је главни члан синтагме в. Николић 1991: 27–29.

да је употреба деклинираног, односно недеклинираног облика постала територијално или стилско обележје.¹⁷

Нешто другачија ситуација је са лексемама *мама* и *џајџа* – њихови непромењени облици су симболички активни.

Од осам поменутих именица, седам је двосложно на *-а* (*баба*, *деда*, *чича*, *чика*, *џејџа*, *мама*, *џајџа*), а једна једносложна на сугласник (*браћ*). Све су са краткосилазним акцентом, осим именице *чика*. Могућност њихове дезакцентуације смо већ поменули.

8.3. Другу скупину, насталу на основу почетне поделе лексема из нашег корпуса, чине оне именице са значењем сродника које су се у нашој грађи увек јављале као непромењене. То су лексема: *џејџа*, *ујка*, *бајџа*, *џрија*, *сјирина*.¹⁸

8.3.1. У нашем корпусу, дакле, нема потврда за промењену именицу *џејџа* у именичким синтагмама:

Нане, поскоро ће да ни украдну *џејџа*-Зону! (Срем., 75). Љубазношћу видовите *џејџа* Наде, испунили смо и помало необичну жељу наше читатељке Смиљане Урошевић (Свет, ЕК). Хвала *џејџа* Марији што нам је омогућила да боље упознамо прошлост (Полит. м., ЕК). Стекли смо утисак да малишани имају пуно поверење у *џејџа* докторку (И., ЕК).

Значење сваког од тих непромењених облика именице *џејџа* је хипокористик од значења 'старија жена упоште', па претпостављамо да су, аналогно именици *џејџа*, могуће промењене форме именице *џејџа* у значењу 'очева или мајчина сестра'.

8.3.2. Лексема *ујка* је такође двосложни хипокористик на *-а*. Помињани речници не бележе њена секундарна значења. Редовно се јавља у непромењеном облику – и кад значи сродника, и кад је симболички употребљена:

Заштити својом светом десницом *ујка* Жарка, који нас брани од непријатеља (Ћос. Б., ЕК). Играш ... Соњу у 'Ујка Вањи' (Ил. полит., ЕК). Су-срет са *Ујка* Нолетом смо искористили да бисмо чули његово мишљење (Свет, ЕК). Свети Ђорђе са ликом *ујка* Сепе сјахао је са коња (Тиш., ЕК). Софија је, закључује „Дума“, поново демонстрирала послушност „ујка Сему“ с оне стране Атлантика (Политика, ЕК).

8.3.3. Лексеми *бајџа* смо евидентирали само у делу С. Сремца, увек у номинативном лику а у значењу 'друг, пријатељ', нпр.: *Бајџа*-Мане, поздрвила ти се Зоне! (Срем., 46).

8.3.4. Лексема *сјирина* и *џрија* потврђене су само по једанпут, и то као непромењене:

Присетих се моје професорке, *сјирина* Олге... Била је супруга мог стрица Апостола (Ињац О., ЕК),

односно:

¹⁷ Напомињемо да нас је на овакав закључак навело поређење броја деклинираних и недеклинираних потврда у сродничком, односно несродничком значењу. Овај закључак треба разумети као покушај резимирања релевантних фактора који утичу на појаву недеклинирања. Прецизну хијерархију ових критеријума ваљало би испитати на већем корпусу.

¹⁸ Наравно, језичка компетенција нам потврђује могућност употребе и њихових деклинираних форми.

Чула сам од његове стрине, *џрија* Славке, мајка га је већ питала (Хабј. Љ., 149).

8.4. За лексеме друге групе можемо рећи да су по свим параметрима (семантички, морфолошки итд.) идентичне са анализираним именицама из прве скупине, с тим што су ове и језички маркиране – скоро све су хипокористици (изузев именице *сџрина*). Већина примера са недеклинираном формом ових именица показује да се говори о блиској или познатој особи.

9.1. Да резимирамо: наше истраживање показало је да постоје скупине одређених именица које се, у позицији првог члана именичке синтагме, употребљавају и у свом неконгруираном номинативном лику. Анализа прикупљене грађе показала је да су то именице којима се квалификују људи према различитим врстама међусобних односа (према родбинском, социјалном и сл.), као и према професионалном статусу. Видели смо да су то махом номинационе и термилошке јединице за обраћање. Ми смо их поделили у две групе: у лексичко-семантичку групу са заједничком архисемом *род/својџа* и сл. у односу *џрема некоме* и лексичко-семантичку групу са заједничком архисемом *чин, џиџула, занимање, звање* и сл.

За разлику од именица са значењем занимања, звања и сл., на недеклинирање именица са значењем сродника утиче и њихова полисемија. Због тога смо у раду покушали да уочимо правилност у јављању деклинираних, односно недеклинираних форми именица на примерима сродничких назива.

9.2. Уочили смо да недеклинирању ових именица доприноси више лингвистичких и екстралингвистичких фактора и да су они најчешће међусобно повезани.

Већина именица са значењем сродника је домаћег порекла, двосложна и са наставком *-а* у номинативу јединине.

Због фреквенције употребе, сроднички називи се доживљавају као део личног имена, те се у синтагматским везама могу понашати попут префиксоида – добијају самостално детерминативно значење у односу на други формант, непроменљивост и синтаксичку несамосталност, а синтагма у којој су употребљене доживљава се као префиксална твореница са непроменљивим првим формантом.

Закон језичке економије учинио је да акценат тих именица ослаби или се изгуби и да номинативни облик ових именица уз властито име у зависном падежу постане довољан за њихово препознавање.

Употребом недеклинираног облика често се сугерише фамилијарност са особом о којој се говори или познатост особе о којој је реч.

Показало се да избор (не)деклинираног облика лексема представљених у раду може зависити од конкретног лексичког значења и од припадности лексеме одређеном варијетету језика насталом функционалним, територијалним и другим раслојавањем. Недеклинирање је најчешће сигнал за несродничко значење употребљене вишезначне лексеме, али, када нема функцију семантичког знака, и одлика разговорног језика и супстандардних идиома.

Видели смо да је ова морфолошка појава у функцији семантичке диференцијације најпостојанија у говорима источнохерцеговачког типа, као и то да

је у нашем језику данас актуелна тенденција недеклинирања ових именица без обзира на њихово значење.

Због недовољности грађе, не можемо са сигурношћу утврдити редослед поменутих фактора недеклинирања. Можда би већи и разноврснији корпус показао њихову поузданију хијерархију.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелетић 1994: Марта Бјелетић, Терминологија крвног сродства у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолоџ* 1, 199–207.
- Маретић ³1963: Tomislav Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Мршевић Радовић 1976: Драгана Мршевић Радовић, Атрибутиви у српскохрватском језику, *Књижевност и језик* XXXIII/3, 223–229.
- Николић 1991: Мирослав Николић, Говори србијанског Полимља, *Српски дијалектолошки зборник* XXXVII, Београд.
- Николић 1995–1996: Мирослав Николић, Недеклинабилне именице у српском језику, *Наш језик* XXX/1–5, 15–43.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер и др., *Синтакса савременој српској језика – њосија реченица*, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Правопис МС–МХ 1960: *Правопис српскохрватскога књижевнога језика са Правописним речником*, приредила Правописна комисија, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб.
- Правопис МС 1993: *Правопис српскога језика*, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, Матица српска, Нови Сад.
- Правопис МС 2010: *Правопис српскога језика*, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, Матица српска, Нови Сад.
- РЈАЗУ: *Рјечник хрватскога или српскога језика*, I–XXIII, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880–1976.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Матица српска (I–III и Матица хрватска), Нови Сад (I–III и Загреб), 1967–1976.
- РСЈ: *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.
- Станковић 1986: Богољуб Станковић, Појава недеклинирања географских имена у синтагми са номенклатурним термином, *Наш језик* XXVII/1–2, 77–89.
- Станојчић–Поповић ¹¹2008: Живојин Станојчић и Љубомор Поповић, *Грамајшика српској језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Станојчић 2010: Живојин Станојчић, *Грамајшика српској књижевној језика*, Креативни центар, Београд.
- Стевановић ⁴1989: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Грамајшички системи и књижевнојезичка норма. II. Синтакса*, Научна књига, Београд.

ИЗВОРИ

- Андрић: Иво Андрић, *Изабране ђриповејке*, Нолит, Београд, 1991.
- ЕК – Корпус savremenog srpskog jezika Matematičkog fakulteta u Beogradu:
- Бож. С.: Saša Božović, *Tebi, moja Dolores*, 1984.
- Даница: *Danica za godinu 2000*.
- Ђурђ. М.: Mirjana Ђurđević, *Treći sektor ili sama žena u tranziciji*, 2001.
- Ил. полит.: *Ilustrovana politika*.
- Ињац О.: Oliver B. Injac, *Velike advokatske odbrane*, 2007.
- Исак.: Antonije Isaković, *Tren 2*, 1983.
- Полит. м.: *Politikin magazin* (2001).
- Политика: *Politika* (decembar 2000, mart 2001, januar 2001, avgust 2000, 2007).
- Свет: *Svet* (br. 221, br. 216, br. 210).
- Стев. В.: Vidosav Stevanović, *Idem Dunav plivam leđa*, u: Antologija srpskih pripovedača XIX i XX, 1999.
- Суб. Ст.: Jan Potocki, *Rukopis nađen u Saragosi*, preveo Stojan Subotin, 1988.
- Тиш.: Aleksandar Tišma, *Upotreba čoveka*, 1977.
- Ђос. Б.: Branimir Ćosić, *Kroz knjige i književnost*, 1937.
- Киш Д.: Danilo Kiš, *Rani jadi*, Prosveta, Beograd, 1987.
- Лаз. Л.: Лаза Лазаревић, *Приповејке*, www.ask.rs (2009)
- Нуш. 1: Бранислав Нушић, *Ауџиобиоџрафија*, www.ask.rs (2009)
- Нуш. 2: Бранислав Нушић, *Госџођа минисџарка*, www.ask.rs (2009)
- Петр. У. 1: Uroš Petrović, *Misterije Ginkove ulice*, Laguna, Beograd, 2010.
- Петр. У. 2: Uroš Petrović, *Zagonetne priče*, knjiga prva, Laguna, Beograd, 2010.
- С. Ана: Francisko Goldman, *Priznaj da je voliš*, prevela Ana Stijelja, Mono i Manjana, Beograd, 2011.
- Сек.: Исидора Секулић, *Кроника џаланачкој џробља*, СКЗ, Београд, 1958.
- Софрон. М.: Harijete Вићер-Stou, *Љића-Томина koliba*, s nem. preveo Milorad Sofronijević, *Dečje novine*, Gornji Milanovac, 1986.
- Срем.: Стеван Сремац, *Зона Замфирова*, www.ask.rs (2009)
- Стој. Д.: Dejan Stojiljković, *Konstantinovo raskršće*, Laguna, Beograd, 2009.
- Ђоп.: Бранко допић, *Орлови рано лејте*, www.ask.rs (2009)
- Ђос. Д.: Добрица досић, *Корени*, Просвета, Београд, 1976.
- Хабј. Љ.: Љиљана Хабјановић дуровић, *Вода из камена*, Глобосино д.о.о. Александрија, Београд, 2009.
- Црњ.: Милош Црњански, *Сеобе*, www.ask.rs (2009)
- <http://forum.krstarica.com>
- <http://www.rts.rs>

S u m m a r y

*Aneta Spasojević*ON DECLENSION OF NOUNS WITH THE MEANING
OF RELATIVES IN SYNTAGMATIC RELATIONS

In this paper we address the use of alternative forms of declined, i.e. undeclined forms of nouns with the meaning of relatives in the position of the first member of the phrase. The aim of this paper is to describe the lexical and grammatical properties of these nouns and to identify factors that influence on their declined or undeclined use. It turns out that non-declension of these lexemes also occurs, except in the colloquial and/or substandard language, in a function of semantic differentiation of polysemic lexemes of this type.